

CZU: 821.135.1-3(478).09

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5802912>

IDEEA DE PROVIDENȚĂ ÎN CREAȚIA POETICĂ A LUI NICOLAE DABIJA

Liviu CHISCOP

Universitatea de Stat din Moldova

Ideea de Providență este, de fapt, titlul unui subcapitol din capitolul 3 al tezei noastre de doctorat intitulată *Consonanța indelebilă fond-formă în creația poetică a lui Nicolae Dabija*, coordonată de dr., conf.univ. Victoria Fonari. Prima parte a menționatului subcapitol a fost consacrată, de noi, poemelor dabijiene inspirate din mitologie, știut fiind că aceasta este tot o componentă a religiei. Însă, dacă despre prezența mitului în lirica lui Nicolae Dabija fuseseră deja publicate, în periodice de specialitate din Basarabia, câteva importante studii (Ana Bantoș, Victoria Fonari, Nina Corcinschi), atunci referitor la poeziile sale cu mesaj religios creștin, de după 1990, care constituie, de fapt, tema prezentului articol, nu cunoaștem să existe vreun comentariu critic...

Cuvinte-cheie: Providență, mitologie, religie creștină, confesiune ortodoxă, psalm.

THE IDEA OF PROVIDENCE IN THE POETIC CREATION OF NICOLAE DABIJA

The idea of Providence is, in fact, the title of a subchapter from chapter 3 of our doctoral thesis entitled *The indelible background-form consonance in the poetic creation of Nicolae Dabija*, coordinated by Assoc. Professor Victoria Fonari. The first part of the mentioned subchapter had been dedicated, by us, to Dabija's poems inspired by mythology, knowing that this is also a component of religion. But, if about the presence of the myth in Nicolae Dabija's lyrics, some important studies (Ana Bantoș, Victoria Fonari, Nina Corcinschi) had already been published in specialized periodicals in Bessarabia, regarding his poems with a Christian religious message, after 1990 which is, in fact, the topic of this article – we have no knowledge that there is any critical comment...

Keywords: Providence, mythology, Christian religion, orthodox confession, psalm.

În cultura română, inspirația religioasă a constituit dintotdeauna, încă din epoca daco-romană și până în contemporaneitate, o permanență. Iar dacă istoriile literaturii române au inclus, fără excepție – cum bine se știe – textele în limba slavonă din zorile culturii noastre, cel puțin cu aceeași îndreptățire ar merita să fie înregistrate în astfel de lucrări și textele unor scriitori care au creat pe teritoriul țării noastre în epoca daco-romană, cum ar fi cele ale unor poeți din primele veacuri ale creștinismului. Avem în vedere aici, înainte de toate, poemul *Te Deum laudamus* al lui Niceta de Remesiana (fost episcop, în secolul IV, în nordul Munteniei de astăzi), care ar putea fi considerat cea dintâi creație literară cu tematică religioasă din cultura română. „Imnul *Te Deum laudamus* – spunea istoricul literar Ion Buzași – este unul dintre cele mai vechi, cele mai frumoase și cele mai vestite imnuri din literatura creștină (...). Deși scrierile rămase de la Niceta de Remesiana sunt numeroase și de o mare diversitate (filozofice, morale, muzicale), fervoarea adorației din aceste versuri îl situează în vecinătatea avântului de inspirație din *Psalmii biblici*” [1, p.7]. Ca specie literară aparținând liricii filosofice (alături de meditație, artă poetică și elegie), *psalmul* se definește și își capătă denumirea prin *Psalmii* regelui David (151 la număr), care constituie una dintre cărțile *Vechiului Testament*. În epoca modernă, *Psalmii* biblici au fost traduși în mai toate limbile, uneori chiar de către poeți, cum este, la noi, cazul mitropolitului Dosoftei care dă o interpretare memorabilă cu *Psaltirea în versuri*, tipărită la Unieș (Polonia), în 1673, în versuri de o cuminenie desăvârșită, canonică, dar și de o expresivitate neverosimilă pentru o literatură aflată la început de drum. A fost nevoie de mai bine de două secole pentru ca paradigma teologică să fie răsturnată în favoarea celei estetice, de Alexandru Macedonski, cel care, în *Psalmi moderni*, avea să transforme poemele veterotestamentare în lamentații pe tema neliniștilor existențiale ale creatorului neînțeles în societatea contemporană...Ceva mai târziu, Arghezi, în cei 17 psalmi ai săi (cei mai mulți aflați în volumul *Cuvinte potrivite*, cu care debuta editorial în 1927) va da psalmului statutul unei specii a liricii filosofice – o meditație filosofico-religioasă, așa cum va fi cultivată în poezia românească de mai târziu, de la Lucian Blaga, Aron Cotruș, Ștefan Augustin Doinaș, până la Nicolae Dabija (volumul *Psalmi de dragoste*, 2014), sau Radu Vancu, de pildă, cel cu volumul *Psalmi* (2019). Referindu-se, în urmă cu două decenii, la permanența și continuitatea acestui segment al culturii noastre pe care îl reprezintă poezia românească cu mesaj religios, un alt antologator al acesteia scria: „Astfel, de la Ion Caraion și Valeriu Anania și până la Daniel Turcea și Nicolae Dabija, de la Nichita Stănescu și Ana Blandiana sau Ileana Mălăncioiu și până la Romulus Guga, Mircea

Ciobanu și alții, poeții au practicat, cu rezultate remarcabile, o astfel de creație" [2, p.11]. Am reprodus fragmentul de mai sus și pentru faptul că am găsit menționat aici numele lui Nicolae Dabija, deși – din motive care ne scapă – Florentin Popescu nu reține, în a sa antologie de *Poezie română religioasă*, niciuna dintre poeziile religioase ale poetului basarabean, cu toate că volumele de versuri ale acestuia, editate în România în ultima decadă a veacului trecut, conțineau destule poeme coincidente profilului antologiei în cauză... Fiindcă ideea de Providență – sau, altfel spus, de Divinitate, de Dumnezeu – reprezintă una dintre cele patru teme majore ale poeziei lui Nicolae Dabija. Alături de creațiile lirice având ca temă condiția poetului și a poeziei, de cele care transfigurează liric sentimentul iubirii sau de cele militând pentru renașterea românismului în Basarabia, cele cu mesaj religios ocupă un loc privilegiat în ansamblul operei poetului.

Înainte de a zăbovi asupra câtorva dintre creațiile poetice ale lui Nicolae Dabija cu tematică eminentă religioasă, e de precizat că piese lirice de acest fel nu pot fi realizate decât de cineva care are credință, care e un devot al creștinismului și care are o cultură religioasă. În cazul lui Nicolae Dabija s-ar putea vorbi, cu siguranță, și de o atitudine ostilă vizavi de ocupația rusească, de regimul comunist și ideologiei acestuia. Există, în acest sens, chiar mărturii ale contemporanilor. Se știe, de pildă, că în deceniile 5,6 și 7 ale veacului trecut, în întreg „lagărul socialist” (Uniunea Sovietică și statele satelite din Europa de Est) devenise o cutumă, pentru poeți îndeosebi, evocarea și proslăvirea întemeietorilor marxism – leninismului. În Moldova sovietizată erau în mare vogă „megapoemele animate de suflu epeic – cum le califică Adrian Dinu Rachieru – dezvoltând industriuos, de pildă, mitul leninist (A.Lupan, Em.Bucov, G.Meniuc, B.Istru și încă alții” [3, p.281-282]. Chiar și în România, lideri ai generației șaizeciste (neomoderniste), între care Nichita Stănescu ori Ana Blandiana, găsiseră de cuviință să așeze în fruntea volumelor de debut câte un poem consacrat preamăririi lui Lenin. Spre cinstea sa, Nicolae Dabija, lider al „generației *ochiului al treilea*” (debut absolut în 1965), nu a publicat niciodată vreo poezie inspirată de „mitul leninist”. Este ceea ce constatare și consemnase, probabil, cândva criticul și istoricul literar Mihail Dolgan, care spunea așa referitor la Nicolae Dabija: „Se zice că odată niște neprieteni ai poetului s-au decis să-i găsească măcar niscaiva rânduri de slăvire a lui Lenin. S-au dezamăgit amarnic și pe sine și pe alții: n-au găsit nimic la temă!” [4, p.512]. Asta spune multe despre etica lui Dabija....

Verticalitatea sa exemplară, singulară în epocă, poate fi și corolarul unei educații primite în copilărie, dar și al unor circumstanțe biografice pe cât de dramatice, tot pe atât de benefice – în chip paradoxal – pentru plămădirea personalității scriitorului și omului politic care va deveni, peste ani, Nicolae Dabija. Chiar și poeziile sale având ca temă ideea de Providență, de după 1990, nu s-ar fi putut ivi și înflori decât pe solul unei temeinice culturi religioase însușite în perioada de formare a copilăriei și adolescenței. „În spatele unei cărți de poezie religioasă – spunea cândva un teoretician al domeniului – se află o religie, nu neapărat o metafizică, trăită în profunzimea ei așa-zicând abstractă (...). Nu se poate ajunge, cu un talent mediocru, cu o învățătură redusă (inclusiv în domeniul *Scripturii*), cu instrumente artistice rudimentare, la nucleul literaturii de această orientare, nucleu pe care, în ce ne privește, îl găsim în celebrul enunț biblic „*Abyssus abyssum invocat*” (*Psalmul 41,9*). De altfel, orice act duhovnicesc (și chiar intelectual) major este rezumat în această rostire” [5, p.56]. Ei bine, Nicolae Dabija a avut șansa să deprindă, din copilărie, învățăturile din *Scriptură* fiindcă a învățat să citească, după ce împlinise cinci ani, de pe o *Biblie*. Căci iată ce ne spune într-un interviu acordat lui Lili Bobu într-o duminică din martie 2014: „Afirmasem într-un interviu că eu m-am născut într-o bibliotecă. Atunci când am deschis ochii, i-am deschis pe niște cărți; cărți pe sub paturi, cărți pe sub masă, cărți, cărți, cărți. Cărți în toată casa bunicilor mei – Ioan și Ana Dabija – unde am văzut lumina zilei. Ce se întâmplase? Unchiul meu, arhimandritul Serafim Dabija, stareț al mănăstirii Zloți, înainte de a fi arestat în 1947 și condamnat la ani grei de Siberie „pentru că a construit o mănăstire în scopuri antisovietice” (așa scrie în sentință), a reușit să salveze uriașa bibliotecă mănăstirească”. Puțin mai departe, Lili Bobu îi adresează această întrebare: „Pasiunea din copilărie pentru lectură a devenit vocație, destin, existență. Cui datorăți devenirea Dumneavoastră ca scriitor?” Iar Nicolae Dabija – confirmând supoziția noastră că el era, de fapt, un om cu credință în Dumnezeu – răspunde: „Aș crede întâi, în măsura în care scrisul meu este o reușită, Celui de Sus. Apoi – părinților, bunicilor. Când mă născusem aveam deja un trecut. Trăisem prin părinții și buncii mei câteva experiențe care nu puteau să nu mă afecteze într-un anume fel. Ele și-au găsit parțial reflecția în felul meu de a fi, dar și în scrisul meu. Și, indiscutabil, datorez mult cărților”. Așa este. Scriitorul italian Edmondo de Amicis, autorul celebrului *Cuore*, pe care l-am citat și cu alt prilej, exprimase, în acest sens, un incontestabil adevăr, spunând: „Soarta multor oameni a depins de faptul dacă în casa părinților lor au găsit, ori nu, o bibliotecă!” Biblioteca din casa părintească a constituit, într-adevăr, o șansă pentru Nicolae Dabija, dar cărțile de acolo îi vor aduce și necazuri în anii studenției. Căci iată ce aflăm dintr-un alt biografem: „Când am venit la Universitatea din Chișinău – spune el în același interviu – am adus cu mine niște volume din acea bibliotecă: Iorga, Eminescu, Stere, Russo. În ele scria altceva decât ne spuneau profesorii la ore. Nu

știam pe atunci, copil sosit de la țară, că există Securitate, nici eu, nici grupul de la ziaristică: ne certam cu profesorii, lectorii se temeau de noi, decanul ne ruga să nu punem întrebări la seminare, ne îndemna chiar să nu frecventăm anumite obiecte (istorie, filozofie, ateism), la care se spuneau cele mai multe minciuni. În anul trei, când patru studenți – subsemnatul, Aurelian Silvestru, Vasile Romanciuc și Ion Vicol – au fost exmatriculați, toată grupa, caz unic în fosta U.R.S.S., a scris cerere să plece din universitate. A fost un scandal enorm". Întâmplările acestea dramatice au fost de natură – considera Nicolae Dabija – să-i întărească credința în Dumnezeu. „Dar în acel an, cât am lipsit din Chișinău, izolat în satul de baștină Codreni, de lângă Căinariii lui Mateevici, am scris cartea mea de debut „Ochiul al treilea” și am citit saci de cărți, pe care părintele Serafim Dabija mi-i trimitea de la Cernăuți. Fără acel moment dramatic, biografia mea ar fi fost incompletă, iar experiența mea de condeier ar fi întârziat. Ca până la urmă să cred că acea încercare a fost una norocoasă pentru destinul meu ulterior; cred de atunci că, dacă în viață ești umilit pe nedrept, Dumnezeu numaidecât îți va trimite o aripă, ca să te ajute să te ridici” [6, p.7]. Aceasta ar fi, așadar, o posibilă explicație a prezenței motivului aripii în lirica dabijiană, prezent și în titlul volumului *Aripă sub cămașă* (1989). În același timp însă, deducem, din confesiunile de mai sus, că Nicolae Dabija a beneficiat în familie, încă din copilărie, de o educație religioasă în spiritul credinței ortodoxe, fără de care n-ar fi fost posibilă, mai târziu, crearea poeziilor cu mesaj religios. Pe de altă parte, Dabija și-a însușit – în chip autodidactic, prin lecturarea, cu patimă, a literaturii de specialitate – o temeinică cultură generală, preponderent umanistică și chiar teologică, grație bibliotecii de acasă ori cărților expediate din Cernăuți de arhimandritul Serafim Dabija. Așa se face că lirica lui Nicolae Dabija având ca temă ideea de Providență reprezintă o latură importantă a personalității și operei acestuia. Prin scrierile sale poetice cu mesaj religios, Nicolae Dabija se înscrie în galeria poezilor „prin excelență religioși” – după expresia eminentului teolog, de recunoaștere internațională, care a fost Dumitru Stăniloae – alături de Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, Radu Gyr și Vasile Militaru, cu toții trecuți – deloc întâmplător – prin închisorile comuniste... Între altele, Nicolae Dabija – „având mare credință în Dumnezeu”, cum bine spunea, recent, fostul său prieten Mihai Ghimpu – este unul dintre cei mai de seamă autori de psalmi din literatura română, în descendența lui Al.Macedonski și Tudor Arghezi, cu ale căror creații „la temă” există unele afinități, dar și esențialele deosebiri, pe care le vom evidenția la momentul potrivit...

În lumina celor mai sus arătate, nu ni se pare deloc fortuit pelerinajul întreprins de Nicolae Dabija, în toamna anului 1990, în Țara Sfântă, al cărui corolar e, între altele, ciclul „Biblice” din volumul *Doruri interzise* (2003). Grupajul debutează cu piesa *Ieruşalem* (datată 9 octombrie 1990), denumire pe cât de veche (însemnând inițial „Cetatea păcii”) tot pe atât de paradoxală, aflată în flagrantă contradicție cu sângeroasele confruntări perpetuate acolo de milenii... Poezie de factură modernă, în vers liber, cu măsură variabilă, alcătuită din patru strofe cu număr inegal de versuri, *Ieruşalem* este, ca specie literară, un psalm, întrucât autorul adresează Divinității tradiționala rugă fierbinte pentru iertarea păcatelor: „Acolo. Cu fruntea pe pietre./ Pe Domnu-l rugam, pe tăcute:/ păcatele cele nefăcute/ să mi le ierte”. De altfel, vocativul *Doamne* revine de câteva ori în versurile care urmează, confirmând apartenența poeziei la specia *psalmului*, care se definește prin caracterul de rugăciune, de odă sacră și își capătă denumirea prin cei 151 de *Psalmi* ai regelui David, care alcătuiesc una dintre cărțile Vechiului Testament. Cunoscător al acestor aspecte, Nicolae Dabija împrumută versurile de început ale poeziei respective din *Psalmul* biblic 136 (*La apa Vavilonului*): „Acolo, șezum și plânsem./ La Zidul Plângerii./ Martori mi-s sticleții și îngerii./ Din Ieruşalem”. În traducerea liberă a mitropolitului Dosoftei (*Psaltirea în versuri* din 1673), considerat cel dintâi poet cult din literatura română, secvența de început a psalmului în discuție, numit și *Psalmul iubirii de țară*, avea următorul conținut: „La apa Vavilonului/ Jelind de țara Domnului./ Acolo șezum și plânsăm/ La voroavă de ne strânsăm/ Și cu inimă amară./ Prin Sion și pentru țară./ Aducându-ne aminte/ Plângeam cu lacrimi fierbinte”. Deși Dosoftei urmează, precum se vede, modelul poeziei populare, totuși limba română e supusă pentru prima dată la rigorile versificației. El este cel care inaugurează, în lirica românească, psalmul ca specie distinctă. Așa cum am mai spus într-un context anterior, a fost nevoie de mai bine de două secole pentru ca paradigma teologică să fie răsturnată în favoarea celei estetice, de către Alexandru Macedonski. În *Psalmi moderni*, acesta avea să transforme poemele *Vechiului Testament* într-o pledoarie *pro domo*, deplângând condiția creatorului într-o lume incapabilă să-l înțeleagă. Este ceea ce ne comunică și Nicolae Dabija în psalmul *Rugă*, din volumul *Zugravul anonim* (1985), cu deosebirea că, în final, aedul basarabean se arată încrezător în posibilitatea de a schimba lumea cu versurile sale. Alcătuit, compozițional, din trei catrene, poemul poate fi interpretat și ca o *artă poetică*, vocabula *rugă* fiind plasată, anaforic, de cinci ori în textul din care reproducem aici doar secvențele liminare: „Rugă de pasăre, sus peste țară,/ care se odihnește numai când zboară./ Rugă de pasăre, care/ numai cât cântă nu moare./ Rugă-cântec, rugă-plânset, rugă-blestem (naivă, credulă, nebună)/ de aed care speră cu un poem/ c-ar putea face lumea mai bună.”

Revenind la Macedonski, trebuie spus că el cultivă *psalmul* înaintea lui Arghezi și altfel decât autorul *Cuvintelor potrivite*. Dacă facem abstracție de talmăcirea lui Dosoftei din vechea literatură românească, Al.Macedonski este primul poet român care cultivă *psalmul* ca specie a liricii filosofice, de mare complexitate, fiind deopotrivă rugăciune (imn), odă și meditație existențială. Astfel, unii dintre „psalmii moderni” își trag seva poetică din amara filosofie a Eccleziastului despre deșertăciunea vieții, a averilor și a onorurilor lumeste: „Țărăna – suntem toți țărăna,/ E de prisos orice trufie.../ Ce-a fost în veci are să fie.../ Din noi nimic n-o să rămână...” Aceeași concepție vizavi de inutilitatea acumulării de bunuri materiale aici, pe Pământ, o întâlnim exprimată și de Nicolae Dabija în *Psalm* (volumul *Psalmi de dragoste* – 2014) : „Nu am, Doamne, nimic, și-s bogat./ Sunt, Doamne, cel mai bogat, că te am./ Cu fiecare mugur ce iese din ram – Te-am aflat,/ cu cerul ce-mi intră în casă prin geam!” Pornind de la această convingere, Nicolae Dabija ajunge la concluzia că toate câte sunt reprezintă voința lui Dumnezeu, repartizate într-o cumpănită proporție (suferință și bucurie), iar pentru îndurarea creștină a durerilor ne dă și virtutea răbdării, dar și mângâierea lacrimilor – „roua-n gene”, cum se exprimă prin această izbutită metaforă. Știind că noi, muritorii, suntem instrumente ale vrierii Demiurgului, poetul se lasă în mâna voinței divine: „Nu te supăra, Doamne, că port roua-n gene,/ că cel mai fericit am fost, fără să știu:/ când sfâșiat eram de fiare în arene/ Tu mă strângeai la pieptu-Ți, ca pe-un fiu...//Și ce ușoare-s lanțurile grele/ și piatra de sub cap mi-e pernă moale –/ în locul unde lacrimile mele/ se întâlnesc cu râurile Tale!” (*Psalm*).

Într-o *meditație* (care e tot o specie a liricii filosofice, ca și *psalmul*), autorul *Psalmilor de dragoste* îl imploră pe Părintele ceresc să manifeste clemență față de „popoarele care și-au ucis cu pietre profeții”. Într-o poezie intitulată chiar *Iertare*, poetul se întreabă retoric: „Să existe oare, Doamne, iertare – /în viitura morților și a vieții – pentru popoarele acelea care / și-au ucis cu pietre profeții?!// Profeții, de vorbe prea grele răniți,/ care – sub bolțile în vâlvătaie –/ în vreme ce erau batjocoriți,/ se revărsau pe lanuri ca o ploaie...// Și când erau de vii puși în morminte,/ scuipați, loviți de-un neam al nimănu,/ ei se rugau de Tine, Doamne Sfinte, ca să-i faci loc în raiul Tău și lui”. De altfel, suplicația poetului este în sensul *Rugăciunii domnești* („...precum și noi iertăm greșiților noștri”) și în sensul îndemnului evanghelic de iertare îndelungă și răbdătoare, știut fiind că iubirea aduce mângâiere, iar iertarea aduce înălțarea sufletească. De aceea, în final poetul îndrăznește să medieze, pe lângă Creator, pentru iertarea celor vinovați de persecutarea profeților: „Cum ești, Părinte, blând, plin de iertare,/ Te rog să dai, cu duhul bunătății,/ o șansă și pentru popoarele care/ și-au ucis cu pietre profeții.”

Arătam anterior că cel dintâi poet român care a cultivat *psalmul*, ca specie literară, a fost Al.Macedonski, în *Psalmi moderni*, unde e cât se poate de evidentă legătura cu *Psalmii* lui David, atât tematic, cât și ca atitudine poetică. O nouă mutație avea să se producă însă odată cu *psalmii* arghezieni, care rup cu tradiția teologică, răsturnând raporturile de forță între Creator și psalmist, în versuri care au putut părea, la acel moment dat, iconoclaste. *Psalmii* arghezieni imaginează un dialog cu divinitatea, adeseori cuvintele poetului fiind ale unui nemulțumit, ale unui răzvrătit. Arghezi se zbate în *Psalmi* între aceste atitudini contradictorii: credință și contestare („Pentru credință sau pentru tăgadă,/ Te caut dârz...”). Răzvrătirea, ca mod al duhului demonic, este deplin exprimată în versurile: „Cercasem eu cu arcul meu/ Să Te răstorn pe Tine, Dumnezeu.” Deși *psalmii* arghezieni dobândeau, în acest fel, o dimensiune ontologică nebănuită, atitudinea aceasta iconoclastă violenta așteptările unui public deprins cu o atitudine pioasă față de Dumnezeu Atotputernicul. S-a spus chiar, despre Arghezi, că scrie pseudopsalmi. Spre deosebire de Arghezi, poetul Nicolae Dabija, convins că poezia este de esență divină, nu se îndoiește nicio clipă de existența Creatorului, a cărui intervenție salutară a simțit-o în momentele de cumpănă ale existenței sale, după cum mărturisește, de pildă, în versuri precum: „Doamne, Tu erai Acela/ ce-ai ținut cu-o mână schela,/ ce se nărui cu mine/ când te zugrăveam pe Tine...” Format în spiritul tradițiilor neamului său și al credinței ortodoxe, Nicolae Dabija nu adoptă niciodată tonul ironic în poemele cu mesaj religios, convins fiind, de asemeni, că îndoiala este în esență demonică. El nu are nici cea mai mică urmă de îndoială că Dumnezeu – după cum spunea și în interviul din care am citat într-un context anterior – i-a fost alături în situațiile dramatice în care i-a fost dat să ajungă de mai multe ori. Ilustrative, în această privință, sunt versurile din poemul *Dumnezeu*: „Ades, pe bunul Dumnezeu/ îl simt murind în locul meu...// Când gata sunt să cad, în drum/ pornit spre-un iluzoriu țel,/ simt de pe umeri crucea cum / mi-o ia, să o mai ducă el...// Și parcă îl aud, din greu/ oftând, din cerul lui enorm:/ ce greu e să fii Dumnezeu,/ dar și mai greu e să fii om...” Versurile acestea ne duc cu gândul la unele cu tematică similară ale lui Vasile Voiculescu, fără îndoială, cel mai profund și mai interesant poet religios din toată literatura română, care – ca și Nicolae Dabija – a dat întrupare literară acestei imagini contingente a divinității atât în creația lirică, dar și în cea prozastică. În poezia *Ia Tu arcușul*, de pildă, Vasile Voiculescu, convins că poezia este de esență divină, se adresează astfel Creatorului: „Stăpâne, pleacă-te pe coarde...//Și dacă vezi că n-am puteri,/ Ia Tu, în mâna Ta,

arcușul și cântă în eternitate". În acest context se cere menționat și faptul că Nicolae Dabija, precum odinioară Vasile Voiculescu, a fost inspirat și de episodul dramatic al prezenței lui Iisus *În Grădina Ghetsemani*. În poezia cu acest titlu, Vasile Voiculescu sugerează intervenția lui Dumnezeu – Tatăl în versurile: „O mână nendurată, ținând grozava cupă,/ Se cobora-mbiindu-l și i-o ducea la gură”. La rândul său, Nicolae Dabija este și el autorul unei poezii inspirate din același eveniment și intitulată *Grădina Ghetsimani*, inclusă în ciclul *Biblice* și datată „27 august 2002”. Întâlnim și aici ideea de Providență, în sensul că Demiurgul – deși implorat de Hristos – nu se arată și nici nu-i oferă Fiului ajutorul, lăsându-l să-și împlinească menirea: „Eli, Eli! -/ mușcau cuvintele din buzele mele./ Se făcea ziuă și se însera/ cu da și nu, cu nu și da./ Eli, Eli! Mă rugam printre suspine./ Doamne! Doamne, scrie cu mine!” În sfârșit, dacă în poemul voiculescian ideii condiției duale a lui Iisus – deopotrivă om, dar și ființă divină – îi este rezervată o întreagă strofă, poetul Dabija preferă să o exprime lapidar, concentrând-o în versurile: „Cum eram om, cu datul sorții,/ mă băjbiam în fața morții// Eli, Eli!/ Lacrimile-mi umpleau ulcele// (...) Trist, se scurgea țărâna-n stele./ Eli, Eli!”

În cazul lui Nicolae Dabija, intervenția providențială a Divinității s-a produs – conform propriilor mărturisiri – în mai multe ocazii. Una dintre acestea va fi constat în supraviețuirea miraculoasă după groaznicul accident de automobil de la Țipova. Într-o poezie publicată în iulie 2007, în *Literatura și Arta*, poetul ni se confesează spunând: „Eu am fost pentru o clipă nemuritor/ La Țipova, pe dealul cu dor./ Când soarele părea peste stâncă/ în ceruri o rană adâncă...” (*Țipova*, 6 decembrie 1987). Ar putea fi vorba, în astfel de creații, și de *panteism*, adică de acea concepție filosofică potrivit căreia Divinitatea este identificată cu întreaga natură. În cazul lui Blaga, de exemplu, s-a vorbit chiar de un *panteism extatic*, de o exuberanță în care se tolesc, laolaltă, trup și vis, univers și mit creștin, spre a ajunge, în *Lauda somnului*, la un fel de nostalgie a raiului: „În somn sângele meu e ca un val/ se trage din mine/ înapoi în părinți”. Nu alta este credința lui Nicolae Dabija, care spune: „Am, Doamne, treizeci și trei de ani/ și-s numai bun de răstignit,/ și-s numai bun de pus pe crucea poemului desăvârșit;/ poemului care-ar putea/ cu-o clipă iarna s-o amâne./ (...) Revolta sângelui din mine/ se domolește în părinți./ Dar unde-i Iuda să mă vândă/ pentru cei treizeci de arginți?!” (*Vârsta de trecere*). Influența evidentă a lui Lucian Blaga asupra universului metafizic transfigurat liric de Nicolae Dabija în poemele sale a fost sesizată, între alții, și de academicianul Eugen Simion, care în prefața la volumul *Fotografurile de fulgere* spunea: „Nu cade niciodată (...) sub o linie estetică onorabilă. I-a citit, e limpede, pe marii poeți moderni, cel mai mult, probabil, pe Blaga. Figura lui Pan, fantasma Profetului, obsesia tăcerilor și a liniștii care semnifică totdeauna ceva profund în univers vin din *Poemele luminii* și *Pașii Profetului*. Poezia peisagistică, foarte bogată, arată totodată lecturi bune din Pillat, în fine, inevitabilă notă patriotică și profetică din *Dreptul la eroare* indică opțiunea programatică, pentru modelul liric Eminescu -Goga” [7, p.V]. Dar – am adăuga noi – Nicolae Dabija i-a studiat temeinic, cu siguranță, nu doar pe Eminescu și Goga, pe Arghezi, Blaga, Pillat ori Voiculescu, ci și pe Nichifor Crainic care a fost – după spusele lui Dumitru Stăniloae – „poetul nostru creștin prin excelență, cum este Paul Claudel, poetul creștin francez prin excelență sau Rainer Maria Rilke, poetul creștin german prin excelență” [8, p.7]. Nichifor Crainic a fost însă nu doar autor al unor remarcabile creații lirice cu mesaj religios, ci – după cum bine se știe – un important gânditor și eseist (autor al celebrelor volume *Puncte cardinale în haos* și *Ortodoxie și etnocrație*), profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, unde a predat un curs de mistică (cu referiri speciale la romanele lui Dostoievski) și altul despre „spiritualitatea poeziei românești”. În acesta din urmă, Nichifor Crainic afirmă, între altele, că „lirismul religios, nefiind dogmă, e, de obicei, supraconfesional”, iar marea poezie e totdeauna „o formă a rugăciunii” [9, p.85]. Acesta este și cazul unora dintre cele mai izbutite creații pe tema ideii de Providență ale lui Nicolae Dabija, în care poetul își pune întrebări fundamentale privind universul material și cel uman, legate de umanitate și de Divinitate, de posibilitatea stabilirii unui dialog între individ și Dumnezeu, pe care într-o poemă ilustrativă pentru concepția sa panteistică și-l imaginează plimbandu-se prin jurul satului. E vorba de *Urmele lui Dumnezeu*, din volumul *Cercul launtric* (1998), din care cităm: „Pădurea din jurul satului meu -/ prin ea s-a plimbat Dumnezeu. / Ce vezi nu-s izme albe, cicori albăstrui - / sunt urmele încălțărilor Lui. // Undeva pe-aici, pe-o costișă de plai, s-a oprit. Și-a privit către rai. / Frunza pioasă, floarea plapândă-/ parcă îi mai păstrează respirația blândă. // (...) E plină de metafizică aici fiecă floare. / Citești fraze din Ecleziast pe nori de izvoare/ (...) Te bucuri: de-o floare, de-un murmur, de-un cireș, amărui - / parcă ai fi dat de urmele Lui...” Aceeași concepție panteistă, măiestrit imbricată cu argheziana temă a singurătății, e întâlnită și în poezia intitulată chiar *Singurătate*, din volumul *Psalmi de dragoste* (2014), unde atmosfera e una apocaliptică, de sfârșit de lume: „Amurgul se lăsase ca o perdea:/ fumegau de arșiți ogoarele,/ apa din bălți sfârâia:/ acolo căzuse soarele./ Nu era nici zi, nici noapte;/ din lanuri, până la mine. Ajunseseră câteva șoapte:/ Dumnezeu vorbea cu sine”. Tot pe urmele lui Arghezi – cel care, într-un alt *Psalm* celebru, își plângea pustiul și singurătatea („Tare sunt singur, Doamne, și pieziș!/ Copac pribeag uitat în câmpie,/ Cu fruct amar și cu frunziș,/ Țepos și aspru-n în-

drârjire vie") – se află Dabija și într-un *Psalm* creat, la 22 iulie 2007, pe când se afla – cum însuși menționează – la „Spitalul Republican de Urgență”. Conștiința religioasă a poetului, care concepe lumea ca pe o luptă între două principii adverse, binele și răul, conform viziunii biblice din care se inspiră – atinge aici culmi dureroase generate poate de nedorita izolare. Iată versurile: „Sunt, Doamne, atât de trist și singur:/ precum un rug în care ninge, ce ba învie, ba se stinge...// Sunt, Doamne, atât de trist și singur.../ Precum de rouă – niște crânguri,/ mi-s zilele de lacrimi pline...// Se vede, Doamne, de la Tine/ cât sunt de trist,/ cât sunt de singur?!// De orice rază ce m-atinge/ mă simt rănit până la sânge...// Sunt, Doamne, atât de trist, și singur:/ precum un rug în care ninge.”

Este meritul incontestabil al lui Nicolae Dabija acela de a fi redescoperit – în creațiile sale lirice având ca temă ideea de Providență – sensurile filosofice și profunzimea creației în centrul căreia se află omul în dialog cu Dumnezeu, muritorul în conversație cu Divinitatea. Demn de menționat este și faptul că poezia sa atinge acum altitudini considerabile, deopotrivă în conținut și în formă, valoarea artistică fiind un element *sine qua non* al unor creații de acest fel. Este ceea ce constată și Eugen Dorcescu în eseu *Poezia mistico-religioasă. Structură și interpretare*: „Fiind vorba de poezie (nu de teologie sau de filozofie), ceea ce validează textele, în toate cazurile pomenite mai sus, este lectura estetică. De altfel, autenticitatea spirituală nu poate fi mimată, ea plusând, ca atare, doar în originalitatea și pregnanța expresiei. Altitudinea proiectului pretinde, în mod obligatoriu, altitudinea realizării. Încercările ce nu satisfac criteriile de performanță estetică se exclud din discuție. Un text care nu este poezie – conchide autorul – nu poate fi, în niciun chip, poezie mistico-religioasă, indiferent ce dorește să fie, ce încearcă să fie sau ce pretinde că este” [5, p.52]. În cele mai multe cazuri, Nicolae Dabija se vedește a fi, în creațiile sale poetice, adeptul unei prozodii aflate în descendența clasicismului eminescian, al formelor fidele unei maniere de creație tradiționaliste. Referindu-se la stilul liricii dabi-jiene, academicianul Eugen Simion observase, cu justețe: „Între aceste stiluri și modele (...) Nicolae Dabija își afirmă nota personală. Predilecțiile pentru domeniile tradiționale (peisajul mioritic, marile mituri ale istoriei naționale, limba română, sufletul curat al țaranului, mica zeitate maternă, venerația pentru Eminescu și Creangă etc.) îl plasează fatal printre „tradiționaliștii” promoției 70. Însă cum am dovedit cu alt prilej, tradiționalismul este inevitabil pentru o generație care trebuie să apere valorile morale și spirituale ale unei nații amenințate să-și piardă identitatea. Nicolae Dabija se supune acestei necesități și poemele sale muzicale, impecabil trăite, oscilează între poezia politică propriu-zisă și poezia ca stare de suflet” [7, p.V-VI]. Așa este. Doar că Nicolae Dabija – creator de mare complexitate – n-a rămas ancorat, spre cinstea sa, doar în canonul tradiționalist de poeticitate, evoluând spre forme moderne cum sunt creațiile în vers liber și în vers alb frecvente în *Psalmi de dragoste* (2014). În paranteză fie spus, „versul liber” însuși – în accepția de poezie neprozodică din niciun punct de vedere, în care toate normele clasice (ritm, rimă, măsură strofă) sunt aplicate numai *ad libitum* – își are originea în psalmii biblici. „Versurile ebraice – spunea Gala Galaction în studiul *Poezia Psalmilor* (*Farul*, 1912, nr.3) – se grupează în strofe numai sub stăpânirea unei idei”, iar Vladimir Streinu, în *Versificația modernă*, confirma teza originii veterotestamentare a verslibrismului, scriind: „S-a propus, așadar, ca origine a versului liber tehnica psalmilor și a ditirambilor. Zicerea psalmilor, fiind întovărășită de muzică instrumentală, se dispensa de binefacerile eufonice ale rimei, ale măsurii silabice și ale oricăror altor norme metrice sigure” [10, p.8]. La Nicolae Dabija un exemplu ar putea fi această meditație pe tema relației individuale cu Divinitatea, poezie de o surprinzătoare modernitate, din care reproducem aici secvențele de început: „Ce greu înveți să fii singur:/ singur într-o mulțime,/ singur într-o chilie/ în care nu mai e loc / decât pentru tine și Dumnezeu...// Și-ncă mai ai atâtea de învățat:/ Să pui tăcerea în palmele lui Iisus,/ cel uitat pe cruce...” (*Început de singurătate*).

Se poate lesne observa că, în astfel de creații, Nicolae Dabija descoperă acum teritorii puțin explorate anterior. Dând expresie atât unor trăiri personale, mai mult sau mai puțin profunde, cât și întregului tumult al gândirii axate pe deslușirea misterului existenței, Nicolae Dabija confirmă parcă ideile exprimate de Nicolae Manolescu într-un mai vechi eseu din *România literară*: „Rugăciunea poate exista fără poezie ca act personal... Poezia poate exista, și ea, fără rugăciune, doar că s-ar condamna la frivolitate. Și atunci imită rugăciunea, își arogă un spirit, un conținut, încearcă să umple limba profană cu semnele sacralului” [11, p.2].

În sfârșit, un alt fir evolutiv în cadrul poeziei cu tematică religioasă a lui Nicolae Dabija îl reprezintă *problema morții*. Obsesia morții e o notă esențială a liricii universale. Nu e vorba de o moarte imaterială sau spiritualizată, ci de viziunea morții în groaznică descompunere a materiei. Obsesia devine și mai caracteristică prin asocierea ei cu alte elemente, cum este cazul unei doine din volumul *Aripă sub cămașă* (1989), având drept moto celebrul vers din debutul *Odei (în metru antic)* a lui Eminescu: „Nu credeam să învăț a muri vreodată...” Creație de factură folclorică, *Doina* lui Dabija e axată pe motivul *fortuna labilis*, dar și al scurgerii inexorabile a timpului, a existenței noastre terestre, la capătul căreia ne pomenim singuri în fața morții: „Fost-am, Doamne, tânăr foarte/ și nu mă gândeam la moarte,/ și nu mă gândeam la moarte,/ că-mi părea așa departe...//

Când râdea cu gura tristă/ și-mi făcea semn din batistă,/ îmi ziceam că nu există,/ îmi ziceam: ea nu există.// (...) Da-n acele vremi cu soare/ nu știam că-atunci când moare/ singur, Doamne-i fiecare.// Ce-i de singur fiecare!" Sentimentul aprehensiunii de neant este, ca și cel din sfera senzorial-emoțională, liricizat oarecum indirect, prin intermediul unor filtre intelectuale și culturale. Poate mai mult decât o natură lirică, Nicolae Dabija are o solidă cultură poetică. De aici vine, probabil, deficitul de autenticitate ori lipsa de naturalețe și prospețime ale unora dintre creațiile sale lirice pe această temă. Ca și în cazul altor creații dabijiene pe tema ideii de Providență, sursa de inspirație și spiritul afin este Tudor Arghezi. Este, între altele, cazul poemului *Nădăjduiri*, care deschide volumul *Psalmi de dragoste* (2014): „Bucuros este sufletul meu./ Ca o biserică în care a intrat Dumnezeu:/ Vâzdoagele au înflorit brusc în icoane / Și-au înmugurit podele și obloane.// Și ușile, care se deschid, a Înviere./ Mai înainte de a le apuca de mânere". Concepția panteistă, prezentă – cum spuneam cu alt prilej – în creațiile cu mesaj religios ale poezilor români din interbelic, e prezentă și aici: „Privirile mele îndrăgostite/ De lanuri, de păduri, de ape, de răchite,/ Te caută și Te găsesc în toate:/ În lujere și fulgere,/ În arbori și cioate". Tot de panteism poate fi vorba și în poezia intitulată *Priceasnă* (2), din volumul *Reparatorul de vise* (2016), unde e imaginată intervenția salutară a Providenței în cazul unui zugrav de biserică: „Doamne, Tu erai Acela/ Ce-ai ținut cu-o mână schela,/ ce se năruie cu mine/ când Te zugrăveam pe Tine.// împăratele, vopsele/ din stacane și ulcele/ când au curs blând peste îngeri,/ au făcut și Tu să sângeri.// atunci, când se frânse strana,/ Tu-ai scos mâna din icoana/ încă udă de vopsele/ să mă ții, în loc de schele..." În schimb, în *Poem scris în doi*, din același volum, e transfigurată liric ideea predestinării: „Poemele noastre/ cu miros de cer și pământ,/ cu miros de viață și moarte,/ sunt, cu toate, scrise;/ nu mai încap în ele niciun cuvânt.// În ora ce trece pe-alături de timp,/ scris în doi Poemul fără Cuvinte/ îl simt –/ cu noaptea în zi lunecând,/ cu moartea pe moarte călcând..."

Obsesia escatologică, spaima apocaliptică a descompunerii își găsește expresia supremă la Nicolae Dabija în litania cu titlul *Durere* – cu siguranță, una dintre cele mai pătrunzătoare, pe această temă, din literatura română. Conștiința morții și spaima de moarte sunt transfigurate într-o lirică de grave melancolii: „Cea mai mare durere/ e durerea care nu mai doare,/ pe ea o simt doar omul care iubește/ și omul care moare;/ când tăcerea spune mai multe/ decât spun cuvintele,/ iar rănile/ încep să-ți țină cald –/ ca veșmintele.// Atunci nu luntrea se îndepărtează, / ci țărâna pleacă// (...) Numai Dumnezeu te mai întreabă ce/ mai faci –/ cu iarba de sub tălpi/ și cu florile din copaci – / prin bezna ce foșnește sub cer/ ca un stindard/ în vântul ce se stinge/ de lumânările ce ard”.

În sfârșit, un alt izvor de inspirație biblică, ce trebuie consemnat aici, e cel referitor la Învierea Mântuitorului. Finalul unei elegii pe această temă sugerează, poate, nădejdea omenirii într-un mult promis Mesia: „Câți au tăcut, câți au strigat,/ Câți au plecat, câți au venit?.../ Și numai Unu-a înviat,/ Și răstignirea i-a-nfrunzit.” (*Curg, mut, izvoare sub sălcea...*).

Din același ciclu de 18 poezii inedite, grupate – în *Reparatorul de vise* (2016) – sub titlul *Indiminețări*, face parte și poemul *Priceasnă* (1), care își justifică, însă, doar în parte titlul, fiind, de fapt, o creație complexă, o poezie filosofică, nu doar cu mesaj religios, ci și cu unul pronunțat etic, cuprinzând sfaturi, îndemnuri și povețe adresate unui potențial discipol. Creație cu vădit caracter gnomic, *Priceasnă* (1) este, într-un fel, *Glosa* lui Nicolae Dabija, inspirată fiind, evident, de inegalabila capodoperă eminesciană, cu care se aseamănă chiar și în privința structurii compoziționale, având același număr de strofe. Ca și în cazul *Glossei* lui Eminescu, survine, înainte de toate, întrebarea: de fapt, cine vorbește și cui se adresează? Fără a intra prea mult în detalii, credem că – așa cum am demonstrat cândva într-un eseu publicat în *Hyperion* (Botoșani) – și în cazul creației lui Nicolae Dabija cel care vorbește nu poate fi decât Demiurgul, care-l povățuiește pe omul de geniu, pe omul superior, care, în cazul creațiilor similare ale celor doi poeți de geniu, se identifică cu însuși autorul. Capodoperă incontestabilă a creației poetice dabijiene având ca temă ideea de Providență, *Priceasnă* (1) se cere a fi reprodusă în integralitatea ei: „În timp ce-alegi din vorba celor mulți/ Cuvântul Unic, ziditor de temple –/ Învață-te să taci. Și să ascuți./ Învață să ascuți. Și să contempli.// Când Domnul îți surăde din aguzi/ Învață să te rogi. Dar și să crezi.// Învață să ascuți. Dar și s-auzi./ Învață să privești. Dar și să vezi.// Învață să fii bun. Și să nu uiți./ Să fii frumos și tânăr – tot se-nvață./ Învață să fii tare de la munți/ Și de la arbori – să ții Ceru-n braț. // În vreme, ca-ntr-un râu, când te scufunzi/ Și poeziile te-aleg pe tine/ Învață să te-ntrebi. Și să-ți răspunzi./ Și-n rău învață să găsești vreun bine.// Învață să învingi. Și-nvață-te să pierzi./ S-auzi tăcerea. Și să vezi idei./ Te bucură cât codrii mai sunt verzi,/ Cât timp omățul nu s-a pus pe ei.// Alege vorba moartă de cea vie/ Și-ai să descoperi că, -n fatala joacă,/ Se poate să câștigi o bătălie/ Și fără să scoți

sabia din teacă.// Mereu învață. Fii elev la toate./ Crescând în piatră sus, de la arbust/ Să-nveți că nu există
Nu se poate!! Cât viața fierbe-n muguri, ca un must". Pe de altă parte, ne dăm seama lesne că *Priceasnă* (1) poate constitui și un exemplu de creație lirică în care conținutul de idei și expresia artistică se află în deplină consonanță, contribuind, în egală măsură, la succesul respectivei piese lirice. Fiindcă, după cum bine se știe, în poezie, în general, nu contează doar tema, nici problematica, nici registrul, înalt sau popular, ci mai ales expresia poetică, de care se atinge și cu care se asimilează toate acestea. Altfel spus, e de dorit ca, în cazul oricărui poem, structura formală a acestuia să facă corp comun cu substanța lui. Așa se întâmplă, cel mai adesea, în cazul poeziilor lui Nicolae Dabija, poezii în care imaginile nu se constituie într-un singur plan și nu se epuizează – dacă se poate spune așa – odată cu consumarea insolitului lor artistic. Lectura repetată pune și mai mult în valoare asemenea poeme complexe, în care fiecare strofă conține multiple sugestii și semnificații...

Concluzii

În concluzie, am putea afirma, fără teama de a greși, că poeziile lui Nicolae Dabija având ca temă ideea de Providență sunt, deopotrivă, pledoarii în spiritul valorilor fundamentale de Bine, Frumos și Adevăr, cu firesc accent pe frumosul artistic. Privite din acest unghi, creațiile lirice dabijiene cu mesaj religios ni se par a fi mai puțin importante sub aspect teologic, miza lor fiind mai curând etică, estetică și neumanistă. Se pare că, înainte de toate, credința lui Nicolae Dabija va fi fost aceea că poezia, în general, și cu deosebire cea religioasă, nu e altceva decât o modalitate de recuperare a frumuseții pierdute a lumii. Adică, o rugăciune în versuri. Un psalm în accepția deplină a termenului...

Referințe:

1. BUZAȘI, I. Niceta de Remesiana. In: *Poezia religioasă românească*. Cluj-Napoca: Dacia, 2003.
2. POPESCU, F. *Prefață la Poezia română religioasă*. București: Coresi, 2002.
3. RACHIERU, A.D. Nicolae Dabija – neoromantism și militantism. În: *Poezi din Basarabia. Un veac de poezie românească*. București-Chișinău: Editura Academiei Române – Editura „Știința”, 2010.
4. DOLGAN, M. „Dorurile interzise” ale lui N. Dabija din perspectiva hermeneuticii. În: *Poezia contemporană, mod de existență în metaforă și idee*. Chișinău: Elan Poligraf, 2007.
5. DORCESCU, E. Poezia mistico-religioasă. Structură și interpretare. În: *Viața Românească*, 2008, nr.10.
6. DABIJA, N. Poezia e un gest de protest contra dezordinii lumii: Interviu realizat de Lili Bobu. În: *Literatura și Arta*, 2021, nr.10,11,12, p.7.
7. SIMION, E. Poezia e o bucuroasă tristețe. *Prefață la: Nicolae Dabija – „Fotografal de fulgere”*. București: Minerva, 1998 („Biblioteca pentru toți”).
8. STĂNILOAIE, D. Poezia creștină a lui Nichifor Crainic. În vol.: *Nichifor Crainic. Șoim peste prăpastie*. Vol.I. București: Roza vânturilor, 1997.
9. CRAINIC, N. *Spiritualitatea poeziei românești*. București: Muzeul Literaturii Române, 1998.
10. STREINU, V. *Versificația modernă. Studiu istoric și teoretic asupra versului liber*. București: Editura pentru Literatură, 1966.
11. MANOLESCU, N. Poezia ca rugăciune. În: *România literară*, 1998, nr.35, p.2 .

Date despre autor:

Liviu CHISCOP, doctorand, Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: agentiacontexte@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-5877-8291

Prezentat la 08.06.2021